

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ

10 травня 1945 року

«Щойно я склав зброю. Для справжнього вояка це неабияке випробування. Тепер я розумію, що відчував мій батько, коли припинила боротьбу його виснажена, але горда й непереможена Галицька армія. Та наказ є наказ! Я розлучаюся зі своєю гвинтівкою, немов із вірним другом. Вперше ми зустрілися в Гайделягері. Обидва були новаками у війську. Відтоді нас очікували випробування, зрозуміти які може лише той, хто сам через них пройшов. Разом ми сміялися й плакали. Вишколювалися, ховалися від граду смертоносних куль, бомб і гарматних набоїв, марширували чимало сотень кілометрів горами й рівнинами серед спеки й снігу. Ми, як мало хто інший, справді пізнавали життя. Й хоча мені прикро розлучатися з тобою, тішуся, що у тебе більше немає господаря. Я знаю, що американці — добре християни. Сподіваємося, вони добре ставитимуться до нас.

Чую свисток. Слід шикуватися. Незабаром переходимо в руки американців. Наступний запис зроблю вже в полоні».

Цими словами молодий український вояк мимоволі закінчив свій щоденник. Звісно, він написав би більше, та американці відразу обшукали його. Щоденник полоненого конфіскували.

Без сумніву, американський вояк, який повернувся додому, щойно його демобілізували, не надто розумів, кого саме він полонив і за що той боровся. Та це не мало значення. У наплічнику щоденник проїхав пів світу й опинився на середньому заході Америки. Там, запакований у герметичну скриню, він зберігався на горищі будинку ветерана.

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ

Минали роки й десятиліття. 1985 року скриню відкрили, і вміст виставили поблизу дому на продаж. Упродовж кількох наступних днів щоденник лежав на столику, очікуючи принагідного покупця.

Їдучи мікроавтобусом головною вулицею міста на середньому заході, техаський торговець зброєю зауважив цей розпродаж. Мабуть, він не зупинився б, але його увагу привернув столик із предметами часів Другої світової війни. Натрапивши на щоденника, він зазирнув усередину, але не зміг уторопати написане. Дружина й донька ветерана, який відійшов у засвіти декілька років тому, нічого не знали про цю річ і допомогти ніяк не могли.

Торговець міг просто облишити щоденник. Однак його привабила добре збережена світлина, причеплена з внутрішнього боку обкладинки. З надзвичайно якісного зображення, виконаного приблизно у другій половині 1943 року приватним фотографом у столиці Східної Галичини Львові, визирав симпатичний молодик у новому, здавалося б, ще не ношеному однострої. Можна було виразно розглядіти усі деталі, тож техаський торговець не міг не зауважити на комірі та рукаві дивізійну відзнаку з левом і трьома коронами. Наважившись купити щоденника, він простягнув жінкам 5-доларову банкноту й вирушив далі.

Повернувшись до Техасу, торговець виставив щоденник у вітрині. Упродовж кількох місяців його оглядали численні мисливці, колекціонери зброї, збирачі пам'яток Другої світової війни, або ж інші торгівці. Жоден не міг визначити, з чим саме довелося мати справу. Одного дня завітав один торговець з Арканзасу, який збирав речі, пов'язані з чужинецькими формуваннями Третього Райху. Він і придбав щоденника.

Спершу новий власник мав намір звернутися до філологів місцевого університету, сподіваючись, що серед них виявиться хтось, хто зможе перекласти текст. Та в міжчассі хтось виснував, начебто щоденник належав «росіянину-власівцю»¹. Вдовольнившись поки що такою атрибутацією, торговець прихопив щоденника зі собою на виставку зброї та бойових ножів у Коламбусі, штат Джорджія.

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ

Разом із моїм добрим товарищем Террі Тейлором, лейтенантом Сил спеціальних операцій армії США (т. зв. зелені берети), ми повільно протискалися крізь галасливу юрбу на стадіоні, вщерть заповненому сотнями столів із різноманітними принадами для колекціонерів. Мене ж привабив столик із виданнями, присвяченими чужинецьким легіонам Гітлера. Жодного вичерпного дослідження серед них не було. Та поки я гортав книгу Ендрю Молло про відзнаки, приятель звернувся до мене: «Он там! Глянь на це». І він вказав на декілька справжніх латвійських нарукавних емблем у прозорому конверті. Поруч лежали нарукавні відзнаки інших чужинецьких формувань, різноманітні шоломи, справжня феска мусульманіна-вояка 13-ї дивізії Ваффен-СС «Ганджар»² та інші артефакти. Отоді я й помітив цей щоденник.

Відгорнувши тверду обкладинку, я побачив світлину на звороті. Сторінки з ретельно упорядкованими записами добре збереглися. Вояцький рукопис спонукав до припущення, що його автор був людиною освіченою. Здогад підтверджився, щойно я вичитав, що перш ніж потрапити до Дивізії, він два роки навчався інженерної справи.

Упродовж двох наступних годин я просто читав. Загальна інформація, а також дрібні деталі виявилися неймовірними. «Так, пане, він усе ретельно нотував», — із західним акцентом мовив до мене торговець. Точно датований текст поділявся на кілька розділів: вступ на військову службу, вишкіл у Гайделягері та Нойгаммері, Броди, Чехословаччина та Австрія.Хоча автор щоденника, як можна було виснувати, не потрапив до бойової групи «Баєрсдорф» (кінець лютого – березень 1944 року), він усе ж згадав про її дії. На жаль, не пригадую імені цього вояка. Він започаткував щоденник за декілька днів перед виїздом до Гайделягера 20 липня 1943 року (якщо не помилляюся, 15 липня 1943 року). Приблизно шість сторінок автор присвятив життю у Львові за умов радянської та німецької окупації, а також виклав міркування, які спонукали його вступити до Дивізії. Власне щоденникові записи розпочинаються 20 липня 1943 року в потязі, який прямував до Гайделягера.

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ

Це була справді зворушлива оповідь. Уважно вивчаючи документ, я помітив, що його не лише цікаво написано своєрідним стилем, але й ретельно датовано. Знайомлячись з історією Дивізії, я сміявся, сумував, а інколи навіть розчулювався аж до сліз. Щоденник не відпускав із першого до останнього рядка.

Підвівши погляд, я запитав власника: «Скільки?». Той не-квапно відповів: «Юначе, я вже Вам казав, що такі речі не продаються!». Хоч я не шкодував грошей, він і слухати не хотів, цікавлячись натомість, що сáме спонукало мене придбати щоденника.

Я відповів, що вояк не був «росіянином-власівцем». Розтлумачуючи, про кого сáме йдеться, я взяв книгу про іноземні формування збройних сил Третього Райху, розгорнув її на сторінці з емблемами різних дивізій і вказав на лева з трьома коронами, зображеного також на комірі й нарукавній емблемі вояка дивізії «Галичина». «От я йолоп!» — пролунало у відповідь від торговця.

Тож ким був цей молодий вояк? Що він за людина? Чому вступив до війська?

Після розгрому нацистської Німеччини Ваффен-СС, незалежне, хоча на фронтах завжди оперативно підпорядковане Вермахту³, збройне формування негайно привернуло увагу компетентних органів союзників. Та ще задовго до появи підставових висновків слідства з'ясувалося, що дуже значний відсоток особового складу Ваффен-СС (не менш ніж 50%) становили чужинці.

Звісно, чимало різних причин могли спонукати стíлькох ненімців вступити до лав Ваффен-СС. Однак переважна більшість із них захищала не націонал-соціалізм Гітлера, а своїх близьких і рідну землю від комуністичного домінування Радянської Росії⁴, позначеного величезною масою насильств, зокрема й кривавих. Також чимало чужинців опинилися у Ваффен-СС з метою покращити власне становище в умовах німецької окупації. А для декого такий крок був мало не єдиним можливим способом боротися з нацизмом!

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ

Попри це, дослідження будь-яких виявів діяльності Ваффен-СС було і є складним завданням. Свідченням цьому є опублікована через двадцять років після закінчення Другої світової війни книга професора Джорджа Штайна «Елітна гвардія Гітлера: Ваффен-СС»⁵. Чимало людей вважають її одним із перших англомовних видань, які намагалися об'єктивно вивчати цю тему. На жаль, попри намір правдиво описати дійсність, професорі Штайну (як і іншим тогочасним дослідникам) бракувало правдивої інформації, яка з'явилася щойно згодом. Унаслідок чимало цікавих фактів так і не побачили світ, а в саму книгу вкрадося багато помилок. Утім це шляхетне прагнення перших дослідників об'єктивно висвітлити таку контроверсійну тему, спираючись на доволі скромну джерельну базу, заслуговує поваги сучасників.

У своїй книзі я намагався дослідити шлях лише одного формування Ваффен-СС — 14-ї дивізії «Галичина», перейменованої наприкінці війни на «1-шу Українську дивізію Української національної армії»⁶. Водночас украй складно з'ясувати причини виникнення цієї української дивізії без розуміння подій, зокрема трагічних, які цьому передували. Саме тому я пропоную спершу стислий, хоча подекуди дещо детальніший, огляд подій у тогочасній Європі та світі.

Започаткувавши це дослідження, я отримав допомогу, підтримку й схвалення різних осіб. Водночас було чимало таких (зокрема, й дуже близьких мені) людей, які критикували мої зусилля та спонукали зупинитися. У підсумку я так і вчинив. Упродовж не менш ніж шести місяців я не написав жодного слова. Різноманітні папери, рукописи та копії документів часів Другої світової війни було роздано, втрачено або викинено геть. Хоча у той час я таки писав, утім — лише про вигаданого колишнього рейнджа Майкла Луї Брайкера, що став найманцем і борцем із тероризмом. Зрештою, літературна макулатура з елементами насилля,ексу, романтики та інтриг інколи непогано продається⁸.

Та якось, завітавши до книгарні, розташованої у пивниці однієї з веж-близнюків у нижній частині нью-йоркського Ман-

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ

геттена, я затримався серед поліць воєнно-історичної секції. Переглядаючи мілітарні видання, зауважив, наскільки сучасні дослідники Другої світової війни об'єктивно ставляться до супротивника й навіть віддають належне певним німецьким і японським формуванням. Зокрема таким, як 5-та парашутно-десантна дивізія генерала Гайльмана, що діяла в Арденнах під час так званої Битви за виступ⁹ наприкінці 1944 – на початку 1945 років і відзначилася хоробрістю та витримкою в надто несприятливих умовах.

Жоден з авторів (на кшталт покійного американського генерала С. Л. Маршалла, ветерана Другої світової війни в Європі) не поділяв будь-яких пронацистських чи профашистських поглядів, утім усі події висвітлювалися об'єктивно. Переглядаючи різні видання, зокрема й декілька досліджень про Ваффен-СС, мене почало муляти запитання: «А чи я не зможу вчинити так само?».

Через кілька днів я попрямував до Центральної наукової бібліотеки, що на розі 5-ї авеню та 42-ї вулиці. Вмостившись у читальному залі відділу славістики, я помітив літнього чоловіка, який щойно увійшов. Тремтячими руками він простягнув книгу в синій обкладинці з надрукованим жовтими літерами заголовком «УПА»¹⁰. Я сидів поблизу місця обслуговування читачів, тож мимохіт прислухався до розмови.

Ламаною англійською чоловік прохав, ба навіть благав внести книгу у бібліотечну систему: «Можливо, хтось колись таки скористається нею». Бібліотекарка ввічливо відповіла, що виконає його прохання. Старий подякував і вийшов. Я ж знову поринув у читання.

Та за мить цікавість, що дедалі зростала, змусила мене підвістися й наздогнати літнього чоловіка. Звернувшись до нього традиційним «перепрошую», я запитав, про що йшлося у його книзі.

Той відповів, що приніс її, сподіваючись, що, можливо, хтось зможе дещо довідатися про Україну, її народ та історію. Додав також, що слід поширювати знання про власні історію та традиції серед усіх народів, «аби ті, хто впав у борні, не загинули даремно».

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ

— Як? — запитав я. — Що Ви маєте на увазі?

Із затьмареними смутком очима літній чоловік оповів, як його старший і єдиний брат загинув на Волині навесні 1943 року під час нападу на поліційний осідок нацистів. Разом з іншими партизанами вони відчайдушно, проте марно намагалися звільнити в'язнів, засуджених до страти.

Відтак я зазначив, що колись опублікував у журналі статтю про УПА¹¹. Старий запитав, чи не написав я ще чогось. Я відповів, що розпочав досліджувати історію дивізії «Галичина», але покинув. На що мій співрозмовник зауважив, що історія Дивізії надзвичайно цікава, але практично невідома, тож хтось колись мав би її написати. І він заохотив мене до цього завдання.

Дорогою додому цей літній чоловік та його слова не виходили мені з голови. Опинившись за робочим столом і перечитуючи фрагменти антiterористичних пригод Брайкера у південній Флориді, я щоразу пригадував свого співрозмовника. Згорнувши записи, я рішуче відсунув Брайкера набік, знову звільняючи місце для уцілілих паперів, наказів і документів часів Другої світової війни. Я знов, що він має рацію. Якщо інші автори занурюються в такі історичні події, про які ще нещодавно навіть йтися не могло, то чому і я не можу вчинити так само? Зрештою, хтось повинен таки розповісти світові про випробування, які чигали на молодого вояка — автора щоденника.

Так я започаткував своє дослідження — більш ніж через 40 років після закінчення Другої світової війни. Я одразу здогадався, що мое завдання — не з легких, тож не здивувався, коли передбачення здійснилося. Письмової та фактичної інформації не бракувало, але здебільшого її доводилося крихтами визбирувати з численних джерел, нерідко іншомовних і неопублікованих. Ба більше, змінилися кордони держав і регіонів. Міста, містечка, села й навіть краї або зникли, або виявилися у складі інших держав. А зважаючи на те, що на заході знову активізувався процес пошуку воєнних злочинців, кожний дослідник

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ

відчував певні обмеження. Відтак чимало ветеранів Дивізії не-охоче відгукувалися або й взагалі не відповідали на мої запити. Серед них були навіть ті, хто конфліктував із нацистською владою, а членів їхніх родин закатувало Гестапо, поліція СС або інші нацистські органи. Врешті переважну більшість тексту я підготував ще до розпаду Радянського Союзу, а тоді було порівняно нескладно звинуватити ту чи іншу особу, чоловіка чи жінку в якихось «воєнних злочинах», скочених у Східній Європі, та з допомогою підставних «свідків» і «доказів» розпочати судове переслідування. Тож я добре розумію, чому ветерани не прагнули відкрито говорити про своє минуле.

Щоби зробити добру справу, необхідні поради, допомога й досвід інших людей. Особливо це стосується досліджень на кшталт того, що Ви тепер тримаєте в руках.

Чимало важливої інформації люб'язно надав мені колишній офіцер штабу Дивізії Юрій Крохмалюк. Уперше я побачився з ним у жовтні 1987 року. Спілкуючись із ним, я все гадав, як він поставиться до моого дослідження. Усе з'ясувалося доволі швидко. Вже наступного ранку дружина Крохмалюка розповіла, що після розмови зі мною пан Юрій не спав до 2 ночі, вишукуючи у чималій власній збірці різноманітні тексти, військові накази й архівні документи. Щойно я переступив поріг його кабінету, він зустрів мене словами: «Учора ти поставив мені запитання, які слід було порушити ще 30 років тому». Відтак усі мої сумніви розвіялися.

Упродовж двох наступних днів ми спілкувалися безперервно. Не оминули увагою жодної теми. З безмежним терпінням і досвідом справжнього фахівця пан Юрій відповідав на всі мої запитання та переклав чимало документів. Серед іншого, ми ретельно розглянули тему воєнних злочинів і численні звинувачення на адресу Дивізії. Під час цієї розмови я не вагався порушувати будь-які болісні теми, а пан Юрій ніколи не ухилявся від максимально вичерпної відповіді.

Він надав мені чимало копій наказів, інших документів і листів. Пан Юрій отримував їх з архівних джерел у Західній Ні-

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ

меччині¹². Як уже згадувалося, він намагався їх перекладати, але з огляду на обсяг охопити усе було годі. Згодом інші люди також надали мені чимало джерельної інформації. Урешті її хвиля накрила мене з головою.

Чимало допоміг також брат пана Юрія Роман. Він не був воїком Дивізії, зате працював у її Військовій управі. Разом вони познайомили мене з метою та завданнями цього органу, його зв'язком із Дивізією, а також численними проблемами й труднощами, які довелося долати. Роман також надав мені світлини й негативи, які, наскільки мені відомо, вперше побачили світ.

Окрім братів Крохмалюків, було чимало інших. Зокрема, першорядний історик Вільям «Білл» Нейзі, який володіє надзвичайним хистом вишукувати й отримувати необхідну інформацію. Особливо, якщо йдеться про шпигунів, діяльність розвідки й контррозвідки та інші різноманітні чинники, що впливають на перебіг бойових дій. Білл належить до осіб, які можуть розповісти чимало цікавого про керівників як держав антигітлерівської коаліції, так і країн «Ось». Він запропонував мені цікавий огляд подій ХХ століття в Європі, адже вільно мандрував між Москвою та Берліном, сміливо пірнаючи у каламутні хвилі діяльності верхівки НКВД¹³, Гестапо¹⁴, СС, СД¹⁵ тощо. Неодноразово я турбував Білла запитаннями на кшталт: ким була і яку роль відіграла та чи інша особа? Якщо він не міг відповісти негайно, то я отримував вичерпну інформацію уже за декілька годин. Дякую, Білле!

Полковник у відставці Гарольд «Гаррі» Беліл також не відмовляв мені. Колишній капрал морської піхоти й досвідчений парашутист, який брав участь в успішному прориві 1-ї дивізії морської піхоти з укритих снігом гір навколо водосховища Чосін під час війни в Кореї, свого часу редактував і видавав часопис *New Breed*. У 1980-х він люб'язно надрукував декілька моїх статей про десантування, підготовку до бойових дій у пустелі, а також розлогу розвідку про партизанські дії УПА. Цей досвідчений воєнний історик надав мені чимало книг і важливої інформації про Другу світову війну, Ваффен-СС, а також не шкодував корисних порад. Полков-

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ

нику Беліл, дякую Вам: «Десантники в усьому», «Завжди вірні» та «Шалом!».

Ще один ветеран морської піхоти Ентоні «Тоні» Муньйоз надав мені чимало інформації про іноземні легіони Німеччини. До особливих зацікавлень цього також першорядного воєнного історика належить не лише Друга світова війна, але й складний період, що їй передував. Саме там слід дошукуватися коренів появи у нацистській державі чужинецьких легіонів. Тоні є автором класичного дослідження *The Forgotten Legions: Obscure Formations of the Waffen-SS, 1943–1945*. Дякую, Тоні: «Десантники в усьому» та «Завжди вірні»!

Знаний історик Г'ю Пейдж Тейлор надав мені чимало фактичної інформації та корисних порад. Як автор серії *Uniforms, Organization, and History of the Waffen-SS* він люб'язно погодився переглянути частину моєї книги й конструктивно прокоментував її. Я чимало завдячу розлогим листам пана Тейлора, які не лише допомогли мені в роботі над книгою, але й відкрили нові напрямки для досліджень.

В унікальній військовій бібліотеці Центру підготовки піхоти армії США, розташованій у корпусі № 4 Форт-Беннінг, штат Джорджія, можна розшукати інформацію, яку більш ніде не отримаєш. Майже ніхто не знає, що впродовж Другої світової війни Ваффен-СС та його іноземні легіони перебували під пильним наглядом американської розвідки. Звісно, не помінули увагою й дивізію «Галичина». Завдяки фаховій та люб'язній допомозі бібліотекарів мені вдалося розшукати інформацію, яку на той час розсекретили та передали для загального користування. Особливо хочу відзначити одного з кураторів бібліотеки, участника війни у В'єтнамі, колишнього 1-го сержанта саперів Річарда Канінгема. Він допоміг розшукати чимало матеріалів і виготовив необхідні копії. Йому та його колегам складаю щиру подяку.

Важливим джерелом інформації виявилася також книго збірня Школи бронетехніки армії США, розташована у Гарріс-Голі (корпус № 2368) Форт-Ноксу, штат Кентукі. Серед її незліченних книг і документів я знайшов чимало цікавого.

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ

Кураторові бібліотеки пану Вільяму Генсону допомагають фахові й сповнені посвяти працівники, серед яких хочу виокремити пані Дженіс Кендал і пані Гледис Бертон. Щойно пані Кендал довідалася тему моого дослідження, як я отримав інформацію, здавалося б, втрачену впродовж кількох десятиліть. І я ніколи не забуду, як пані Бертон вишукавала в комп'ютері розташування тих чи інших потрібних мені книг, журналів чи документів. У подальших розділах згадуватимуться численні радянські бойові звіти. Саме завдяки пані Бертон вдалося розшукати їх у різних публічних бібліотеках, військових академіях і базах Сухопутних військ і Військово-повітряних сил США. Форт-Ноксу і його щиро сердним співробітникам мій низький уклін!

Я чимало завдячу полковникові у відставці Девідові М. Гланцу, колишньому директору Центру вивчення Радянської армії, розташованого у Форт-Лівенворті, штат Канзас. Знавець у царині військового будівництва СРСР та Радянсько-німецької війни 1941–1945 років, полковник Гланц є автором класичного дослідження *The Soviet Conduct of Tactical Maneuver: Spearhead of the Offensive*, у якому детально з'ясовано розвиток передових загонів радянського війська та їхню роль у наступі й обороні під час Другої світової війни. Коли я поінформував його, що хочу підготувати ретельне дослідження, присвячене Українській дивізії «Галичина», полковник Гланц, не вагаючись, відповів: «Вельми вчасно, капітане! Працюйте! Якщо потрібна моя допомога, телефонуйте».

Так я і робив. І щоразу, коли телефонував або письмово звертався до полковника Гланца, він негайно відповідав. Йому я завдячу консультаціями стосовно загального перебігу подій на Східному фронті, особливо у західноукраїнському регіоні впродовж 1943–1944 років, а також глибоким розумінням того, що трапилося влітку 1944 року. Спираючись на ці знання, я спромігся набагато краще проаналізувати бойові дії липня 1944 року, у вирі яких опинилася дивізія «Галичина». Щиро дякую Вам, сер, і бажаю всього найкращого, а особливо — майбутніх творчих успіхів!

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ

Колишній вояк Дивізії пан Василь Верига виявився не лише непересічним істориком з'єднання, але й одним із його адвокатів і захисників від закидів у скоєнні воєнних злочинів. Він ретельно вичитав мое дослідження, не шкодуючи моральної підтримки. Пан Верига вільно володіє англійською, досконало знає німецьку й декілька слов'янських мов. Це неабияк допомагає йому досліджувати історію Дивізії, а також уважно слідкувати за сучасним розвитком подій у Східній Європі. Та найважливіше те, що завдяки ретельному пошуку й вивченю документальних джерел, йому вдалося спростувати чимало фальшивих звинувачень на адресу Дивізії. Дякую Вам, пане Вериго!

Чимало допоміг і пан Роман Колісник, який також служив у Дивізії. Перечитавши остаточну чернетку моє дослідження, він запропонував чимало додаткової інформації. Та значно кориснішим виявився перелік колишніх вояків Дивізії, який він уклав, вояків, які зберегли чудові, ніде неопубліковані нотатки часів Другої світової війни. Познайомившись із ними, я отримав не лише надзвичайно цікавий матеріал, але й значно глибше зрозумів низку подій з історії з'єднання. Я надзвичайно вдячний панові Коліснику.

Мій дорогий друг, Люба Гавур, вичитала й належно відредактувала рукопис. Вона — сертифікований перекладач зі слов'янських мов, і їй довелося опрацювати не один документ. Цілковито присвятивши себе роботі, Люба витратила на цей проект чимало годин свого дорогоцінного часу, додаючи наснаги й мені. Дякую, Любо!

Також дякую панові Майклу Муру за підготовку мап, які значно полегшили сприйняття книги та роботу з нею. Насамкінець складаю сердечну подяку видавцеві Роберту Біонді та видавництву Schiffer Publishing Ltd. за те, що заповзялися видати мій рукопис. Це моя перша книга, тож я особливо вдячний панові Біонді за доброзичливі терпіння й турботу.

Під час відряджень у складі створених на базі 18-го авіадесантного корпусу елітних Сил швидкого реагування¹⁶ мені не-

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ

рідко доводилося зустрічати надзвичайно цікавих осіб, окремі з яких навіть викликали справжнє захоплення. Одним із них був Олег Дір^{*17}, колишній вояк Дивізії та УПА, який вийшов у відставку після служби у збройних силах США. Ми зустрілися випадково. Як сáме, не має значення. Та за проникливим поглядом синіх очей Діра крилася таємниця, яку він зберігав понад 40 років. Якби я не був офіцером і керівником команди, що виступала у змаганнях зі стрільби з пістолета, гвинтівки та кулемета, Олег навіть не балакав би зі мною. Він вважав, що «складно й безглаздо говорити з тими, хто там не був». Цілком погоджується з ним.

У його сільському закутку ми спершу впродовж п'яти чи шести годин обговорювали армійські змагання, нові методи стрільби, стрілецькі команди та інші дотичні теми. Та щойно його дружина вклалася спати, Олег нагадав: «Ти казав мені, що, можливо, досліджуватимеш якусь екзотичну й маловідому тему в царині мілітарної історії на кшталт дивізії “Галичина”». Саме тоді він розповів, що служив у Дивізії та хоче, щоб я записав його спогади й використав у майбутній книзі.

Прямуючи до автомобіля по свій жовтий нотатник, я почувався трохи втомленим. Була приблизно десята вечора, тож я сподівався закінчити розмову десь за годину. Але повернувшись до будинку, зауважив, що Олег готовує каву й бутерброди. Отже, йому було що розповісти.

Минуло лише декілька хвилин, як моя втома зникла без сліду. Розповідь Олега захопила мене. Він показав мені зошит, який до цього дня бачила лише його дружина. До 4 ранку я уважно слухав і ретельно все занотовував. Коли ж ми нарешті вклалися у ліжка, то я ще довго не міг заснути, бувши під враженнями від оповіді.

Прокинувшись опівдні, я зійшов сходами на кухню. Дружина Олега люб'язно запропонувала каву, а господаря я помітив за роботою на дворі. Вимахуючи сокирою, той рубав дрова. Прокинувся Олег ще о восьмій. «Він не спить довго», — зауважила дружина. І поки ми чекали на нього, попиваючи каву, вона додала: «Знаєте, інколи навіть мені цікаво, що за дум-

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ

ки витаютъ у його голові». Я почувався так само. Тому заради Діра та його дядька я розповім дещо з їхнього непересічного минулого.

У своїй книжці я також аналізував дивізію «Галичина» за допомогою джерела, яке ще ніколи не використовувалося, а саме з погляду УПА. Небагатьом відомо, що у складі розвідки УПА функціонувала секція, покликана стежити за Дивізією. Цю створену у квітні 1943 року структуру очолив Остап Ващенко*.

Народжений 1910 року у Львові, Ващенко встиг пожити у складі різних держав із різними режимами. Уже підлітком він знат, як «уміти бачити і слухати, швидко аналізувати становище та тримати язик за зубами». Знавець восьми мов, серед яких німецька, англійська та іврит, Ващенко здобував освіту в Галичині та Австрії. Відтак подорожував Європою. Повернувшись наприкінці 1938 року до Львова, вступив до польського війська. Після початкового вишколу потрапив у розвідку, ставши одним із небагатьох українців, які служили в цій царині.

1939 року його підрозділ загинув у полум'ї «бліцкригу», а сам Ващенко опинився в Krakovі. Там хтось із членів Організації українських націоналістів (ОУН) запропонував йому цивільний одяг, нові документи та можливість потрапити до окупованого радянським військом Львова.

У місті Лева Ващенко ніколи не заходив додому. «Зрештою, це надто небезпечно!» А після вступу до Львова нацистів і формування УПА Ващенко приєднався до її розвідувальної мережі. Разом із кількісним зростанням підпільної армії його кар'єра піднімалась щоразу на вищий щабель. Він опинився на найвищих рівнях командування УПА і часто інформував Головнокомандувача генерала Шухевича (псевдонім «Тарас Чупринка»). Саме Ващенко був одним із тих, хто переконав Шухевича використати дивізію «Галичина» для потреб УПА.

Розповідь розвідника підтвердила мою давню підозру, що різноманітні структури Дивізії були просякнуті агентурою УПА, яка цілком контролювала з'єднання. Водночас операція

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ

була настільки таємною, що всі ці розвідники практично не знали один одного. Лише інколи, як виняток, один агент міг знати ще одного або двох. Ващенко стверджував, що така су-вора конспірація була доцільною: «Ми знали, що СД і Гестапо слідкують за Дивізією. Якби когось із наших схопили, або якби хтось із певних причин зрадив, ворог дізнався б, що на кожному щаблі Дивізії, від роти аж до штабу, ми маємо своїх людей. Розлючені німці могли б навіть розформувати з'єднання. А тоді ми втратили б доступ до належного вишколу, розвідувальної інформації та, що найважливіше, вкрай необхідних зброї та спорядження. Тому доводилося увесь час бути на сторожі».

Під час битви під Бродами 1944 року Ващенко втратив чимало своїх найкращих агентів. Утім інформація надходила далі. Навіть коли Дивізія опинилася в тaborах військовополонених в Італії та Великій Британії, вичерпних звісток не брakuвало. Розвідники УПА відстежували не лише стан і дії Дивізії, але й брали під контроль надісланих у з'єднання агентів Гестапо. Психологічна війна велася з максимальним напруженням. Якось із Krakова повідомили, що дружина одного офіцера Гестапо йому зраджує. Ващенко наказав перехопити якийсь із її листів. Відтак повстанці виготовили текст цілком іншого змісту, ретельно зімітувавши почерк, колір чорнила, якість паперу і навіть розмір конверта. Отриманий по лінії Гестапо, відмінно сфальшований лист настільки вразив цього офіцера, що той негайно попрохав відпустку, з якої уже не повернувся.

Ващенкові уже за сьомий десяток, проте його розум не затмарився. Одразу відчуваєш, як він поглядом і силою аналітичної думки заглибується не лише у предмет розмови, але й у тебе самого. Я зустрівся з ним завдяки моїй знайомій із Нью-Йорка, мати якої була двоюрідною сестрою генерала Шухевича, а один їхній родич виявився колишнім вояком Дивізії й агентом Ващенка. Досвідчений розвідник інсценував власну смерть так, що радянські компетентні органи були переконані, що той таки загинув в Україні 1952 року. Саме тому він не назвав свого справжнього імені. Упродовж багатьох ро-

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ

ків навіть його дружина не здогадувалася про його службу в УПА. Проте сьогодні Ващенко відчуває, що час розкрити роль повстанців у Дивізії. З належною повагою я викладаю історію з'єднання з погляду УПА.

Чимало людей допомагали мені порадами, інформацією, переведами, листами, наказами, документами та різноманітними матеріалами часів Другої світової війни. Жоден із них ніколи не сповідував, не агітував і не відстоював у будь-якій формі нацистські або ж фашистські погляди. У деяких випадках вони самі або члени їхніх родин були жертвами режиму. А народжені після закінчення Другої світової ніколи не бачили дідуся чи бабусю, дядька чи тітку, брата або сестру, закатованих нацистами. Проте з особистих і професійних міркувань деякі особи просили не називати їхніх імен. Я розумію їхні почуття і виконую це прохання. Та моя вдячність від цього не менша.

Готуючи рукопис, я намагався зобразити ще й людський чинник. Гадаю, що станом на сьогодні ще ніхто належно не відтворив історію дивізії «Галичина» із загальнолюдського погляду. Усупереч критикам, вояки Дивізії не були бездушними автоматами, їх також переповнювали почуття. На них чигали арешти, знущання, тортури і смерть; вони були свідками загибелі рідних, коханих і друзів, а джерелом усіх їхніх нещасть були як нацистський, так і радянський режими. Вояків проймали тривога та страх, огортали смуток і жалоба, допікали голод і спрага. Чимало з них не лише втратили батьків, матерів, братів, сестер і коханих, які потрапили до рук радянського НКВД або гітлерівських Гестапо чи СС, але й самі побували в їхніх катівнях. У бою вояків Дивізії переслідували витя бомб і свист артилерійських набоїв, що безнастанно загрожували їхньому життю. Вони бачили вражених кулями, розрваних вибухами чи вбитих ворожими багнетами братів і товаришів, яких любили не менше ніж близьких родичів. Їхніх побратимів страчували за такі порушення, на які в інших арміях дивились крізь пальці. Ім допікали самотність, нудьга, не-

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ

певність і тривога повоєнного ув'язнення. Практично кожний вояк Дивізії пережив неабияку власну трагедію.

Бій, а особливо близній, завжди жорстокий. На подальших сторінках читач зустріне чимало звітів і розповідей про такі зіткнення. Необхідний матеріал я зібрав із розповідей колишніх вояків Дивізії, опублікованих у сучасному часописі «Вісті комбатанта», спогадів колишніх радянських вояків, які почали з'являтися друком наприкінці 1990-х, а також статей та матеріалів, зібраних американською військовою адміністрацією. Відразу після закінчення Другої світової війни її представники допитували окремих вояків з'єднання, збираючи матеріали для інтенсивного вивчення Радянсько-німецької війни. Адже отриманий досвід виявився б надзвичайно корисним у разі збройного конфлікту з Радянським Союзом, якого сподівалися аж до закінчення Холодної війни.

Певні розповіді видаватимуться фантастичними, інші, здавалося б, можна було цілком оминути. Та я намагався максимально повно відтворити почуття та відчуття людей, тому вважав за доцільне надрукувати всі. Гадаю, тепер читач дізнається, що відчував кожен вояк Дивізії кілька десятиліть тому.

Водночас мое дослідження не охоплює перебування Дивізії у полоні, хоча спершу я й хотів написати відповідний розділ. Однак цей об'ємний матеріал заслуговує не розділу, а окремого дослідження.

Також я не мав наміру і не хотів готовувати розділ про воєнні злочини. Однак до мене зверталися за консультаціями з цієї теми, й мое відчуття, що до цього часу ніхто глибоко не дослідив причетність Дивізії до цих злочинів, лише зміцніло. Зрештою я усвідомив, що такий розділ слугуватиме на мою користь. Ніхто не зможе звинуватити мене у навмисному замовчуванні чи приховуванні фактів з будь-якою метою.

І ще стосовно закидів у воєнних злочинах. Хочу відверто зазначити, що якби я виявив певні злочини або дії, які можна було б вважати злочинними, я, не вагаючись, написав би про

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ

це. Свого часу я недвозначно попередив панів Ю. Крохмалюка та В. Веригу, що не омину жодного виявленого факту. «Так і вчиніть», — пролунало у відповідь.

Майже половина часу й зусиль, витрачених на це дослідження, була присвячена виключно питанню воєнних злочинів. Серед іншого, мені вдалося отримати інформацію від Королівської канадської кінної поліції (КККП), а також урядовців цієї країни, які у 1980–1990 роках за офіційним дорученням вивчали проблему воєнних злочинів.

Тож я вирішив не писати окремий і надто об'ємний розділ, а натомість детально прокоментувати різні звинувачення. Здебільшого ці коментарі зроблено у вигляді приміток до основного тексту.

У майбутньому я планую підготувати дослідження, у якому йтиметься не лише про звинувачення на адресу Дивізії, але й про справжні причини появи таких звинувачень. Серед іншого, йтиметься про те, як певні нації скористалися (або продовжують користатися) питанням «воєнних злочинів» задля власної вигоди, від чого страждань зазнавали (та зазнають) громадяни Канади — представники різних національностей. Водночас буде ретельно розглянуто проблему Голокосту часів Другої світової війни, зокрема на територіях Галичини, України та Східної Європи.

Дослідження містить чимало світлин, зокрема військовослужбовців. На їхніх одностроях іноді чітко видно відзнаку СС, подібну до стилізованих під блискавки двох латинських літер S. Слід обов'язково зазначити, що іноземним воякам цього формування категорично заборонялося носити ці рунічні символи. Замість них слід було використовувати національну відзнаку. Щодо дивізії «Галичина» — це золотий лев, оточений трьома коронами, що слугував символом Галицького князівства.

Проте на багатьох світлинах виразно видно руни СС. Інформую читача, що у складі іноземних формувань Вермахту та Ваффен-СС служили також військовослужбовці-німці як на постійній основі, так і на час відрядження. Не була винят-

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ

ком і дивізія «Галичина». Тож, читачу, знай, що вояки з руна-ми (символ, який більшість українців ненавиділи) були або німцями, переведеними до складу Дивізії з інших формувань Ваффен-СС, або ж неналежними до Дивізії військовослуж-бовцями СС, які випадково опинилися поруч, коли робили знімок. Я намагався не використовувати означення «СС», де не слід. Однак у першому виданні цієї книги 1997 року вря-ди-годи траплялися прикрі друкарські помилки. Зокрема, на вміщених між сторінками 352–353 світлинах зображені українські старшини. Звання жодного з них не повинно включати складову «СС». Однак ліву горішню світлину таки було під-писано хибно. Замість «Юрій Крохмалюк в однострої унтер-штурмфюрера Ваффен-СС»¹⁸ має бути «Юрій Крохмалюк в од-нострої ваффен-унтерштурмфюрера». Це ж стосується світлин трьох інших старшин.

Вояки Дивізії, які не були німцями, не мали права вико-ристовувати означення «СС» у своїх званнях. Наприклад, зван-ня німця-офіцера Ваффен-СС, еквівалентне оберлейтенантові Вермахту, було «оберштурмфюрер СС». Натомість стосов-но офіцера-чужинця слід було вживати «ваффен-оберштурм-фюрер» або просто «оберштурмфюрер».

Важливо зазначити, що між собою українці-вояки Дивізії використовували винятково власні національні звання. Звіс-но, траплялися винятки (наприклад, у присутності німців-офіцерів високого рангу, під час офіційних церемоній тощо), що лише підтверджувало правило.

Задля точності й кращого розуміння я дотримувався офіцій-них звань для ненімців. Однак читач зауважить, що наприкін-ці книги звання Ваффен-СС уже не використовуються. Адже на той час Дивізія перестала бути формуванням Ваффен-СС, тож відповідні звання фактично й офіційно були скасовані, а натомість запроваджені відповідні звання Української націо-нальної армії. Я міг би транслітерувати ці звання, однак задля зручності замінив їх звичними для західного читача відпо-відниками (наприклад, замість «поручник» використовується «лейтенант»).

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ

Усе ж є один виняток. Стосовно генерала дивізії Фріца Фрайтага я вживав лише скорочено «генерал». Адже більшість вояків Ваффен-СС (як офіцери, так і солдати) всупереч виразному наказові Гіммлера вживали таки термін «генерал» не лише щодо «бригадефюрера СС», а й усіх інших відповідників генеральських звань. Тож коли б якийсь вояк Дивізії не звертався до Фрайтага, зазвичай він використовував означення «генерал». Дотримуючись вимог історизму, я вирішив чинити так само.

На сторінках книги траплятимуться різні варіанти написання й транслітерації певних міст і країв. Розпочинаючи дослідження, я користувався загальновживаними, такими як «Галиція», «Львов» чи «Харьков»¹⁹. Та зі здобуттям Україною незалежності 1991 року терміни «Галичина», «Львів» і «Харків» поступово входять у західну термінологію.

Згодом я обрав саме їх. Адже нового написання дотримуються й такі авторитетні видання, як National Geographic і New York Times. Тож у книзі переважатиме саме український варіант написання й транслітерації.

Автор цих рядків вільно володіє українською та російською, а німецькою — на достатньому для цього дослідження рівні. Проте чимало німецьких наказів та інших документів часів Другої світової війни вже були перекладені й використані, зокрема, під час Нюрнберзького процесу над воєнними злочинцями. У цих документах я не змінив жодного слова чи літери, й цитував їх вже у наявній формі. Водночас виявилося чимало інших документів, листів, наказів, подань на нагородження або підвищення у званні тощо, які мені слід було перекласти.

Ці переклади виконувалися у неформальний спосіб, однак я користувався виключно допомогою фахівців, які досконало володіють певною мовою. Зокрема, намагався залучати знавців німецької військової термінології часів Другої світової війни, й нерідко сидів поруч із ними, спостерігаючи за їхньою роботою. Щойно я помічав або принаймні запідозрював, що їхні знання не цілком відповідають необхідному мені рівневі,

ПЕРЕДМОВА ДО ПЕРШОГО ВИДАННЯ

співпраця негайно припинялася. Задля точності всі переклади неодноразово перевіряли різні фахівці. Адже поки не з'являється офіційно сертифіковані переклади, доводиться користуватися неофіційними.

На цьому місці хочу подякувати й моїй дорогій матусі Зеновії Логуш, яка завжди слугувала мені джерелом натхнення. Спасибі, Мамо!

Насамкінець хочу наголосити, що весь подальший текст зображає виключно мої власні погляди. Нехай читач зробить власні висновки стосовно дивізії «Галичина». Водночас пам'ятаймо, що остаточна оцінка цього з'єднання належить не його критикам, а історії.

C'est la Guerre!²⁰

ПЕРЕДМОВА ДО ДРУГОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ВИДАННЯ

Навесні 2019 року видавництво Schiffer Publishing Company, яке тепер очолює син покійного Пітера Шифера Пітер «Піт» Шифер, вельми прихильно поставилося до думки опублікувати в майбутньому друге видання моого дослідження, яке вперше побачило світ 1997 року, і, що не менш важливо, виконати його переклад українською. Минуло вже чимало років, відкоали пан Шифер і пан Роберт Біонді погодилися, що було б чудово перекласти це дослідження не лише українською, але й кількома іншими мовами. Цього разу завдяки доброзичливому ставленню «Піта» Шифера та підтримці багатьох різних осіб у США та інших країнах світу мрія нарешті перетворюється на дійсність. Чимало зусиль для реалізації цього проекту доклали капітан у відставці торговельного флоту США Петро «Пітер» Пясецький та головний редактор видавництва Schiffer Publishing Company пані Кері Массімі. На відміну від першого видання друге міститиме мапи, які дозволять читачеві краще орієнтуватися в подіях. Також із часу появи першого видання я отримав сотні листів звичайною та електронною поштою, а інколи навіть розмовляв телефоном із читачами зі США, Канади, Гонконгу, країн Європи, України, Росії (ба навіть з глибин Сибіру) та далекого Азербайджану. Більшість із вдячністю та симпатією поставилися до моєї спроби висвітлити цю контроверсійну тему, однак траплялися й критичні зауваження. Більшість стосувалися помилок в ідентифікації імен і звань певних осіб (зокрема на світлинах), нагород, окремих дат тощо. Тож я ретельно переглянув первісний текст, виправивши усі виявлені хиби.

ПЕРЕДМОВА ДО ДРУГОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ВИДАННЯ

Підготовка другого видання та його перекладу українською обумовлювалася ще й наступним міркуванням. Перше видання побачило світ 1997 року, коли після розпаду Радянського Союзу й цілої комуністичної системи у Східній та Центральній Європі минуло лише шість років. На той час чимало фактів і подій з історії дивізії «Галичина» (та й із багатьох інших тем) усе ще залишалися нез'ясованими. Щойно на початку ХХІ століття у цих колись жорстко контролюваних комуністами регіонах почала з'являтися інформація, яка дозволила цілком інакше поглянути на справжні причини появи «Галицької» (1-ї Української) дивізії, її бойовий шлях і випробування, що випали на долю її вояків у боротьбі за незалежність української нації. Так, наприклад, 2009 року в Сибіру колишній полковник НКВД високо оцінив добровольців Дивізії, які восени 1944 року протистояли енкаведистам-воякам 70-ї армії поблизу Модліна, що в Польщі. Ще з 2005 року в Росії, Польщі, колишній Східній Німеччині, балканських та інших країнах почали з'являтися друком чимало присвячених історії Дивізії книг, журналних статей та інших публікацій. Нові праці сучасних істориків, неопубліковані спогади ветеранів і їхніх колишніх супротивників та інші дослідження нарешті дозволили відтворити найімовірнішу й об'єктивнішу картину історії дивізії «Галичина» як у боях під Бродами у липні 1944 року, так і під Модліном, у Словаччині, Словенії та Австрії 1945 року, а також долю її вояків у лавах УПА до 1956 року. І вельми вчасно! Могутній потік фактичної інформації про дивізію «Галичина» відіграв свою роль у пробудженні патріотичного духу українців та їхнього прагнення пізнати істину. Український історик єврейського походження Леонід Фінберг, який мешкає у Києві, мав рацію, коли 28 січня 2019 року стверджував: «Ми не маємо [інформативної та вартої довіри] книги про Другу світову війну» і «нам слід викорінити чимало [розповсюджені в минулому] брехні». Бувши одним із відомих викривачів історичних фальсифікацій, яких не бракувало упродовж десятиліть комуністичного панування, він цілком справедливо зазначив, що «багато вже зроблено, але попереду ще тривалий шлях».

РОЗДІЛ 1

ГІТЛЕР НАПАДАЄ НА РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ!

НЕДІЛЯ. 22 червня 1941 року. 03:15. FEUER!¹

Щойно пролунала ця коротка команда, тишу теплої літньої ночі розірвали смертоносні залпи тисяч артилерійських та мінометних батарей, посилаючи набій за набоем на передові радянські позиції. Вибухи шматували людей, руйнували укріплення й розсіювали підрозділи, а їхнє громове відлуння сповістило світові про одне з найбільших наземних вторгнень в історії — наступ нацистської Німеччини на Радянську Росію.

Створюваний під кодовою назвою «Барбаросса» план цієї операції чимало завдячував способові мислення Гітлера. Вторгнення у Радянський Союз було необхідне, щоби знищити комунізм (який Гітлер вважав загрозою для Німеччини) та забезпечити німецькій нації необхідний *Lebensraum*² на сході з невичерпним потенціалом харчів та сировини для промисловості.

Цей план передбачав просування трьох груп армій західною частиною Радянського Союзу. На правому крилі група армій «Південь» під командуванням фельдмаршала Герда фон Рундштедта повинна була ударами з південної Польщі та Румунії знищити на своєму шляху сили супротивника й окупувати Україну. З північної та центральної Польщі виrushала до столиці комуністичного світу — Москви група армій «Центр» під командуванням фельдмаршала Федора фон Бока. А група армій «Північ» під командуванням фельдмаршала Вільгельма ріттера фон Лееба завдавала удару зі Східної Пруссії через країни Балтії назустріч фінському війську, яке очолював маршал Карл Маннергейм. Просуваючись із Фінляндії на південь, об'єднані сили повинні були заволодіти Ленінградом³. А з цен-

РОЗДІЛ 1

тральної та північної Фінляндії об'єднані під командуванням генерала Ніколауса фон Фалькенгорста частини німецького та фінського війська вирушили на схід з метою перехопити життєво важливу для Росії Мурманську залізницю. Разом в операції було залучено 162 дивізії Німеччини та її сателітів⁴.

Жодна з сухопутних армій не була цілком танковою або моторизованою. Тому танкові й моторизовані дивізії включили до складу чотирьох об'єднань, названих «танковими групами». Їхнім завданням було чимдуж прямувати до визначених їм цілей. Ті радянські формування, які ці групи обійтуть, розіб'ють або ж які просто уникнуть зіткнення з ними, мають бути знищені піхотою та кавалерією, які просувалися значно повільніше. Серед 12 моторизованих («панцер-гренадерських») і 19 танкових дивізій⁵, які змогла виставити німецька воєнна машина, п'ять належали до Ваффен-СС⁶. Усі вони були покликані виконувати найважливіші бойові завдання.

На початку цієї операції чисельність німецького війська сягала 3 800 000 військовослужбовців⁷, з яких 160 405 належали до Ваффен-СС⁸. До самої операції «Барбаросса» були залучені майже 3 200 000 військовослужбовців⁹, зокрема практично всі вояки Ваффен-СС.

Ваффен-СС

Зародження Ваффен-СС можна простежити від часу закінчення Першої світової війни. Для власної охорони та керування автомобілем Гітлер утримував кількох здорованів, яких називали «шофереска». Усвідомлюючи, що для майбутнього Мюнхенського путчу (9 листопада 1923 року) необхідна більша й краще організована група, були створені «штурмовики Гітлера»¹⁰. Назва походить від елітних ударних формаций кайзерівського війська, які в березні 1918 року слугували вістрям операції «Міхаель» — останнього відчайдушного наступу імперської Німеччини. Під час невдалого Мюнхенського путчу штурмовики Гітлера нічим особливо не відзначилися, окрім розграбування редакції соціал-демократичного часопису «Мюніх-Пост».

ГІТЛЕР НАПАДАЄ НА РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ!

Після цієї спроби захопити владу Гітлера майже відразу ув'язнили, а його штурмовики розійшлися, хто куди. Вийшовши з тюрми у грудні 1924 року, Гітлер переформував і перейменував штурмовиків на «охоронні загони»¹¹, що можна вважати офіційним початком існування організації СС. Спершу її члени лише охороняли Гітлера та інших речників нацистської партії під час публічних зустрічей і мітингів, тому збільшувати СС не було особливої потреби¹². Тож у січні 1929 року її чисельність сягала не більше 280 осіб, і ніхто не вважав за потрібне її збільшувати¹³.

У квітні 1929 року Гітлер вирішив, що СС потребує крашого керівництва. Він усунув від командування Конрада Гайдена, призначивши замість нього Гайнріха Гіммлера¹⁴, колишнього фермера, який розводив курей. Новий шеф заповзявся швидко зміцнювати організацію. У січні 1933 року її чисельність уже перевищувала 50 000 осіб¹⁵.

Незабаром СС переросли своє єдине первісне призначення — охороняти Гітлера. Звісно, можна багато писати про різні структури СС, однак для нас важливо, що Ваффен-СС¹⁶ постало 17 березня 1933 року, коли давній товариш і колишній охоронець Гітлера груптенфюрер СС Йозеф «Зепп» Дітріх сформував охорону штабу СС¹⁷. Спершу 120 ретельно відібраних вояків¹⁸ цього парамілітарного формування виконували завдання особистої охорони Гітлера. Згодом із них виокремилися резерв СС¹⁹ і власне Ваффен-СС. А 2 вересня 1933 року Гітлер публічно оголосив, що цей підрозділ зватиметься «Лейбштандарт-СС Адольф Гітлер»²⁰.

Упродовж 1933–1939 років Німеччина поступово вкрилася різними структурами СС. Ці парамілітарні формування, відомі як «політично підготовані підрозділи»²¹, стали попередниками резерву СС. Тож вони швидко перетворилися на другі і, на відміну від перших, політично активні збройні сили. Підрозділи резерву СС брали участь в окупації Австрії та Судетської області, зміцнюючи свою репутацію у воєнній машині Гітлера.

Позаяк єдиною збройною силою нацистської Німеччини спершу мав бути лише Вермахт, Гітлер не намагався і навіть

РОЗДІЛ 1

не планував розгорнати Ваффен-СС до масштабів, яких воно набуло згодом²². Поки «бліцкриг» швидко підкоряв Європу, а втрати були порівняно незначні, не було жодної потреби збільшувати Ваффен-СС. Однак незабаром розгориться війна на Сході, яка докорінно змінить усе.

Німеччина загружає в Росії

Попри величезні втрати в людях, спорядженні, танках, літаках та іншому озброєнні, радянське військо не лише витримало перший удар нацистів, а й розпочало у листопаді та грудні 1941 року масований контрнаступ під Ростовом-на-Дону, Москвою та Тихвіном²³. Відчайдушно намагаючись утримати фронт, який розвалювався, німецькі генерали звернулися до Гітлера за дозволом відступити²⁴.

Однак, окрім певних тактичних скорочень лінії фронту, Гітлер заборонив будь-який відступ у стратегічному масштабі. Фюрер, посилаючись на досвід кампанії Наполеона 1812 року, переконував, що відступ узимку остаточно знищить військо. З метою відновити й утримати фронт слід було створювати самодостатні бойові групи та залучати, окрім резервів, поліцію та інші формування. Будь-що утримати фронт! Тож на вимогу Гітлера фронтові частини, особливо зі складу Ваффен-СС, міцно утримували свої позиції впродовж лютої зими 1941–1942 років. Навесні 1942 року бойові якості Ваффен-СС визнало не лише німецьке верховне командування, але й супротивник. Тому, вирішивши залучити якомога більше таких частин у подальшій боротьбі на Сході, Гітлер заповзявся збільшувати чисельність Ваффен-СС²⁵.

Наприкінці 1941 року у Ваффен-СС уже служили не лише німці. Упродовж декількох років перед початком війни Гайнріх Гіммлер і шеф Головного управління СС Готтлоб Бергер, який відповідав ще й за поповнення Ваффен-СС, з ентузіазмом просували думку створення іноземних підрозділів СС. У підсумку з окупованих Данії, Голландії та Бельгії, а також північноєвропейських Фінляндії, Швеції та Норвегії до Ваффен-СС

ГІТЛЕР НАПАДАЄ НА РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ!

фен-СС почали прибувати добровольці. Їх об'єднували в окремі легіони, названі ім'ям їхньої батьківщини (як-от «Фландрія», «Нідерланди», «Норвегія»).

Спершу Гіммлер дозволив приймати лише добровольців з північних країн. Хоча таких добровольців можна було знайти серед мешканців будь-якої окупованої країни, втім їх не вистачало, щоб перетворити легіони на дивізії. Їх планувалося використовувати на фронті, однак їхня підготовка не була завершеною. Ці формування відверто не дотягували до мінімального рівня бойової готовності. Прикладом може слугувати 5-та дивізія СС «Вікінг», що комплектувалася вихідцями зі Скандинавії та заходу Європи. На початку операції «Барбаросса» у ній налічувалося настільки мало північан, що з'єднання довелося укомплектувати здебільшого німцями. Тож наприкінці 1942 року керівництво СС мусило визнати, що ідея так званого Північного альянсу провалилася. Тим часом особового складу бракувало не лише для формування нових дивізій, але й для поповнення наявних, які в жорстокій боротьбі зазнавали значних втрат. Урешті нагальні потреби змусили переглянути саму концепцію Ваффен-СС як невеликого елітного формування, що комплектувалося виключно з німців і північних європейців за певними расовими й фізичними параметрами. Уже навесні 1943 року з'явилася 13-та (хорватська) дивізія «Ганджар», засвідчивши остаточну відмову у Ваффен-СС від нордичних принципів²⁶.

Німецькі плани стосовно Галичини

Укладений 23 серпня 1939 року пакт між Гітлером і Сталіним поділяв Східну Європу, території країн Балтії на німецьку та радянську сферу впливу. Галичину Гітлер та його міністр закордонних справ Йоахим фон Ріббентроп дозволили анексувати Радянському Союзові. Тож незабаром, 17 вересня 1939 року, Галичину «визволило» радянське військо, а вже 4 грудня край було поділено на чотири області: Львівську, Дрогобицьку, Станиславівську²⁷ і Тернопільську.

Ще напередодні вторгнення у Радянський Союз 2 квітня 1941 року²⁸ німецький міністр східноєвропейських справ²⁹ Аль-

ЗМІСТ

Передмова до першого видання	5
Передмова до другого та українського видання	26
Розділ 1. Гітлер нападає на Радянський Союз!	29
Розділ 2. Українське національне відродження	37
Розділ 3. Вересень 1939 року	49
Розділ 4. Українська Повстанська Армія	54
Розділ 5. Іноземні формування Німеччини	65
Розділ 6. УЦК та його роль у створенні дивізії «Галичина»	74
Розділ 7. Формування дивізії «Галичина»	112
Розділ 8. Гайделягер: 1943 рік	123
Розділ 9. Генерал Фріц Фрайтаг	160
Розділ 10. Подальше формування дивізії «Галичина»	169
Розділ 11. Дивізійні періодичні видання	176
Розділ 12. Бойова група «Баєрсдорф»	178
Розділ 13. Подальша організація Дивізії	192
Розділ 14. Подальший вишкіл	198
Розділ 15. Східний фронт: січень 1943-го – липень 1944-го року	219
Розділ 16. Броди!	239
Розділ 17. Оцінка втрат Дивізії у битві під Бродами	334
Розділ 18. Оцінка боєздатності Дивізії у битві під Бродами	344
Розділ 19. Виведення Дивізії з фронту та її переформування	359
Розділ 20. Модлін – Лег'оново: осінь 1944	376

ЗМІСТ

Розділ 21. Словаччина	383
Розділ 22. Передислокація Дивізії та її дії на австро- югославському кордоні	414
Розділ 23. Дні непевності у Дивізії	434
Розділ 24. Австрія й останні бої	446
Розділ 25. Українська Національна Армія	464
Розділ 26. Останні дні 1-ї Української дивізії	467
Розділ 27. Оцінка Дивізії під час перебування в Австрії	478
Розділ 28. Поліція порядку	481
Мапи	538
Фотоматеріали	550
Примітки	579